

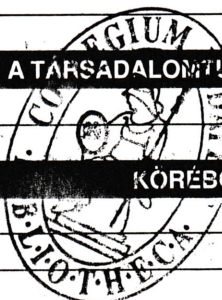
B U D A P E S T I K Ö N Y V S Z E M L E

BUDINKISZA

KRITIKAI ÍRÁSOK

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

KÖRÉBŐL

AMBRUS GERGELY - MACINTYRE-RŐL

KOMÁLOVICS ZOLTÁN, HÁRS GYÖRGY PÉTER - ETKIND OROSZ PSZICHOANALÍZIS-TÖRTÉNETÉRŐL

NEUMANN LÁSZLÓ - ANNA POLLERT KÖNYVÉRŐL, A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI ÁTALAKULÁSRÓL

BERECZ ÁGNES, ZEMPLÉN GÁBOR - CRARY A XIX. SZÁZADI LÁTÁSRÓL SZÓLÓ MŰVÉRŐL

MI A PÁLYA? - A MARIHUÁNASZÍVÁS VESZÉLYEIRŐL

BUKSZ-BESZÉLGETÉS - MAJTÉNYI LÁSZLÓVAL

FONTOS KÖNYVEK - 2000. II. NEGYEDÉV

SZEMLE

M E G J E L E N I K

2000. ŐSZ

N E G Y E D É V E N T E

Csónakok a parton, avagy mivel keljünk át a főáramon?

Grosschmid Béni, a budapesti egyetem jó száz évvel ezelőtti magánjog-professzora a következő példabeszéddel válaszolt, valahányszor egyik vagy másik hallgatója féligazságokat tartalmazó érveléssel próbálta meggyőzni őt: „A parton két csónak vala: az egyik lyukas vala, a másik pedig ott sem vala.”

Valentinyi Ákosnak a *BUKSZ* 2000. nyári számában megjelent *A tudomány piaca és a hazai közgazdaságtan* című cikkét olvasva először nem a fenti példázat jutott az eszembe. A cikk első elolvasása után még jelentős mértékben egyetértettem a szerzővel. Csak később kezdtem egyre jobban értetlenkedni: mit is olvastam egyáltalán? Piaci elemzést-e, ahogy a cím ígérte? Intézményrendszeri kritikába bújtatott segélykérő levelet? Vagy pedig a feltörekvő fiatal generáció egyik kísérletét arra, hogy a szakmai karrierjének útjában álló „régiságokat” minél hamarabb eltakarítsa az útból?

Az utóbbit semmiképpen sem hiszem, mert Valentinyi Ákos írását szakmai tisztesség és korrektség hatja át, és nincs benne semmilyen támadó szándék. Biztos, hogy a szerző szakmai értékrendje más, mint a mai középmezőnyé, és még sokkal jobban eltér a már nyugdíjkorba lépett első reformgeneráció értékrendjétől. A mai magyar közgazdaságtan nemzetközi pozíciójáról adott értékelését azonban aligha motiválták komolyabb mértékben ezek az értékrendi különbségek.

Kiindulópontul azt a hipotézist választotta, hogy a magyar közgazdaságtan-tudomány olyan piac szereplője, ahol a teljesítmények egyértelműen mérhetők, és ehhez a méréshez megfelelő piaci információk is rendelkezésre állnak.

Mindebben sok igazság van, és sajnos a szerző borúlátó diagnózisában is. Elemzésében azonban van néhány

logikai hiba, és mind a felhasznált tényekben, mind a következtetésekben találni néhány féligazságot. Ezek kiemelését tartom fontosnak, mert úgy gondolom, hogy némely folyóhoz hasonlóan a közgazdaságtan főárama is nagyon gyakran változik (s talán néha ugyancsak ki is árad), és nem biztos, hogy a szerző ugyanazt tekinti főáramnak, amit a szakma több más hazai képviselője.

A fő kérdés valójában az, milyen a magyar közgazdaságtan-tudomány nemzetközi versenyképessége. Ezzel összefüggésben pedig, hogy vajon a kilencvenes évek végének magyar közgazdasági kutatásai – ha egyáltalán lehetséges az országok közötti összehasonlítás – a világmezőny második vagy harmadik vonalába tartoznak-e a négy vagy öt közül. Valóban nem mindegy, hogy ezen a téren Spanyolország és Ausztria, vagy Románia és Törökország a versenytársa-e Magyarországnak.

A pontos választ nem tudom, de úgy vélem, hogy Valentinyi Ákos tanulmánya megérdemel néhány megjegyzést.

Nemzetközi összehasonlítás. A cikk egy nemzetközi összehasonlítás látványos felidézésével kezdődik. Sajnos, a lesújtó diagnózis az idézett formájában homályos. Nem tudjuk meg, hogy

- hány európai ország között vagyunk utolsók (nem mindegy, hogy tizenöt vagy harminc között), s hogy az „európai” itt földrajzi vagy politikai fogalom-e;

- milyen folyóiratokban megjelent közlemények alapján mérték a publikációs teljesítményt, s hogy ehhez a méréshez mi köze van (azonos módszertan, netán azonos adatbázis, vagy egyik sem?) annak a mutatóknak, amelyet a szerző több forrás összegyűjtésével néhány oldallal később közöl;

- a mért teljesítmény csak a közgazdaságtanra (Economics), illetve az üzleti tudományokra (Business Management vagy Business Administration) is vonatkozik-e? Az utóbbi tudományterület nemzetközi piacán ugyanis csak mostanában kezdének megjelenni a magyar kutatóműhelyek, míg a spanyolok és az osztrákok már régen

otthonosan mozognak rajtuk (a Valentinyi Ákos által külön megemlített London Business Schoolon, nevével ellentétben, jelentős részben kifejezetten közgazdasági kutatások folynak);

- a felmérés egyetemekről vagy tanszékekről készült-e?

A fenti kérdéseket az idézett forrás nagyjából maga is tisztázza, de Valentinyi Ákos forráskritika és -magyarázat nélkül idéz, és így a forrással való maradéktalan egyetértését sejteti az olvasóval. Ráadásul nem itt, hanem csak később hívja fel a figyelmet egy körülményre, amely az idézett forrás Magyarországról adott értékelését kissé kétségessé teszi. Arra ugyanis, hogy az egyetemi tanszékek a legtöbb nyugat-európai országban a közgazdasági kutatás egyedüli vagy domináns színhelyei, keletebbre viszont más – részben akadémiai – intézetek is a szakma szereplői. Nem indokolt tehát a *külföldi (egyetemi) közgazdasági kutatás összehasonlítása a magyar egyetemi közgazdasági kutatással*, mert részben más a tartalmuk.

Még az összes belföldi kutatóhely összesített teljesítménye sem jellemző jól az adott szakmában egy ország teljesítményét megannyi külföldre ment képviselője nélkül, s ez különösen a kisebb országokra igaz. Kornai János szerencsére részben még mindig Magyarországon dolgozik. Ő miért maradt ki az összehasonlításból?

A minta „lefölözés” korrekciója. Van néhány olyan sportág, ahol az egyes versenyzők eredményeiből kihagyják a legmagasabb és a legalacsonyabb pontszámot, hogy reálisabb átlagértékeket kaphassanak. A tudományos teljesítményeknél azonban az átlag aligha tükrözi jól egy-egy ország vagy műhely képességeit.

Nem értem, miért ne vihetné Kornai munkássága jóval följebb a magyar közgazdaságtan teljesítménymutatóit. Az indiai közgazdasági kutatók értékelését is nagyban lerontaná, ha kihagynák belőle Amartya Sen munkásságát. Annál inkább sem, mert a középgeneráció több tagja éppen Kornai tanítványa vagy munkatársa, aki hasonló és részben általa inspirált kutatásokkal foglalkozik. Persze Valentinyi Ákos a 2. lábjegyzetben ad magyarázatot Kornai kiha-

gyására a mintából: „Kornai János munkássága ugyanis külön kategória, amelyet főleg más hazai közgazdász teljesítményével összevetni.”

Az idézett mondat első fele aligha vitatható, a másik viszont – legalább is a cikk kontextusában – már nem is sántít (sokkal inkább egyszerűen járóképtelen). A cikk ugyanis nem a magyar közgazdászok teljesítményének összehasonlításáról, hanem nemzetközi mércével mért együttes teljesítményükről szól. A szerző önkényes mintaválasztása mintha azt a törekvést illusztrálná, hogy alátámassza az általa idézett görög szerzőhármás elemzésének következtetését a magyar közgazdaságtan siralmas nemzetközi produkciójáról.

Kornai János kihagyása a mintából azért sem szerencsés, mert a nélküle kapott összesített magyar publikációs eredmények látszólag megerősítik Valentinyinek azt az érvét, hogy az átalakulás közgazdaságtana a nemzetközi tudomány szűkebb területét jelenti, s aki ott publikál, azt a „főáram” nemigen ismeri vagy fogadja el.

Az átalakulás közgazdaságtana ma már egyáltalán nem regionális ügy és politikai kuriózum, hanem a gazdasági rendszerek lényegéről és működéséről nagyon sok elméleti újdonságot mondó fontos tudományterület. Eppen Kornai Jánosnak több, az elmúlt néhány évben közzétett publikációja révén jelent meg a vezető közgazdasági folyóiratokban. Egyébként is: orvosokat kellene megkérdezni, hogy náluk a szemészet vagy az ortopédia része-e a „főáramnak”, s ha nem, akkor ettől máris csak másod- vagy harmadrangú kutatási erőfeszítések terepe lehet?

Publikációs lehetőségek és a piac modellje. Főleg a nem közgazdászok által is olvasott írásokban roppantul kellene ügyelnünk arra, hogy milyen konvenció alapján használjuk a piac fogalmát. A piac fogalmát ugyanis más szakmák képviselői általában a „verseny piac” megfelelőjeként értik, azaz nem látják a különbséget a piac és a verseny piac között. A piac önmagában egyáltalán nem biztos, hogy a szabad és korlátozásmentes verseny terepe, sőt a verseny piacon sem feltétlenül egyformák a különféle piaci

szereplők teljesítménytől független piacra lépési és piacon maradási esélyei. A nem közgazdász olvasót viszont jócskán megtévesztheti, ha a tudomány, illetve a publikációk nemzetközi piacról olvas, mert valószínűleg az a benyomása támad, hogy itt *verseny piacon* van szó.

Azok, akiknek már vannak vagy lehetnek volna viszonylag rangos (mondjuk „másodvonalbeli”) nemzetközi közgazdaság-tudományi publikációik, nagyon jól tudják, hogy elismert és megfelelő kapcsolatokkal rendelkező külföldi kollégák segítségével ezeket nem tudták volna elhelyezni. „Utcáról beküldött” cikkeknek még a második vonalban sincs komoly esélyük a megjelenésre. A Valentinyi Ákos által teljes joggal a szakma krémjének tekintett néhány folyóiratba pedig kívülről nagyon csekély eséllyel lehet pályázni a bekezdésre.

Az általa említett 90 százalékos kihullási arány számomra még kissé alacsonynak is tűnik a ténylegeshez képest, bár arra is gondolni kell, hogy a vezető folyóiratokban elutasított szerzők „valamivel lejjebb” többnyire újból próbálkoznak. Az is ismert tény, hogy a szerkesztők nehezebben tudják kiadni lektoroknak az ismeretlen szerzők cikkeit (illetve a lektorok lassabban készülnek el ezekkel), mert a kiküldött szövegek szerzőinek névtelensége ellenére a cím és a téma sokat elárul a szerző háttéréről és szakmai környezetéről.

Ezen a piacon valóban nincs adminisztratív belépési korlát, de ettől még nem tekinthető valódi verseny piacnak. A piacelmélet ugyanis ismeri a stratégiai belépési korlátok fogalmát is. Míg az adminisztratív belépési korlátok a piac szabályozójától (például, de nem feltétlenül az államtól) származnak, a stratégiai korlátokat maguk a piaci szereplők állítják fel egymás kiszorítására. A stratégiai korlátok fontos tulajdonsága, hogy a piacra lépni szándékozó versenytárs számára általában nem láthatók, valódi korlátozó hatásaik csak a piacra lépés után derülnek ki.

A közgazdaságtan néhány kiemelkedő szakmai folyóirata ma már valóban elsősorban a tudományos teljesítmény mérésének a terepe a szak-

mai információk közlése helyett, és az ott való megjelenés nagyon sokat ér a vezető – főleg amerikai – egyetemi pozíciók megszerzéséért és megtartásáért folytatott küzdelemben. Ebben egyetérttek Valentinyi Ákos piacelemzésével, innen kezdve azonban más a véleményem.

Úgy gondolom ugyanis, hogy a vezető folyóiratok nagy befolyású szerkesztőit nem lehet feltétlenül és kivétel nélkül a piaci folyamatok teljesen érdektelen szabályozóinak tekinteni. Igen nagy kockázatot viselnek, ha ismeretlen (illetve: még nem bizonyított) szerzőknek adnak publikációs lehetőséget, esetleg olyan nagynevű kollégáik vagy azok munkatársai kárára, akik ugyancsak közrejátszanak a piaci folyamatok alakításában, és ezért nem jó, ha rossz néven vesznek egy nekik kedvezőtlen szerkesztői döntést. A szerkesztői döntésekben lehet szerepe bizonyos céhszellemnek is, mert a magas tandíjakat kérő nagy amerikai egyetemeknek nem érdekük, hogy az olcsóbb amerikai vagy külföldi egyetemek komolyabb piaci pozíciókat szerezzenek.

Mindezzel nem azt állítom, hogy a szakma vezető folyóiratai megfosztották a piacot versenyjellegétől, hanem csak azt, hogy bizonyos oligopolisztikus jelleget adtak neki. A valóban rangos publikációs lehetőségek száma kevésbé nő, mint ahogy a szakma bővül, és az így kialakuló erősebb szelekciós kényszer előtérbe hoz nem teljesen kompetitív jellegű kiválasztási mechanizmusokat is.

A magyar szerzők. Sok igazság van Valentinyi diagnózisában a magyar közgazdasági kutatások piaci megjelenésével kapcsolatban. A vezető magyar közgazdászok jelentős része az elmúlt egy, de inkább két évtizedben nem annyira az amerikai értelemben vett szakmai karrierjének felgyorsításával, mint inkább a magyarországi szakmai pozícióinak megerősítésével és nemzetközi kapcsolatainak a kiépítésével foglalkozott.

E célok elérését a gazdaságpolitikai tanácsadás Részben a kormányzatnak, de gyakran még inkább a nemzetközi szervezeteknek végzett szakértői munka. különösen jól szolgálta. Nemcsak a kutatók egzisztenciális

erdekei miatt, hanem azért is, mert az így megszerzett ismeretekkel és kapcsolatokkal tudtak bekapcsolódni a nemzetközi szakmai vérkeringésbe. A szűken vett tranzitológia tématerületén túl is e tapasztalatoknak köszönhetően kaptak konferenciameghívásokat és újabb külföldi megbízásokat. Sokszor nem volt sem idejük, sem energiájuk arra, hogy az összegyűjtött anyagból a legrangosabb folyóiratok igényeinek megfelelő cikket készítsenek, de olyan esetek is voltak, amikor a magyar kutató által elvégzett szakmai munka „főárami tudományos” feldolgozása a nevük említése nélkül jelent meg valamelyik vezető folyóiratban.

Ezzel ők nem mindig jártak ki mondottan rosszul, hiszen így is ki tudtak emelkedni szakmájuk szürke, reménytelen és igen szegényesen fizető kelet-európai közegéből. Különféle szűkebb, de az átalakulás szempontjából fontos területeken megszerzett információs monopóliumuk pedig sokkal jobban jövedelmezett a szakértői munkákkal, mint a publikációs versenyben.

A nemzetközi publikációs piacon való magyar szereplés Valentinyi által bemutatott trendjeiben megmutatkozik a magyar gazdasági kutatások nemzetközi kapcsolati rendszerének átalakulása is. A nyolcvanas évek közepe és a kilencvenes évek eleje között a tranzíció iránt viszonylag nagy volt az amerikai szakmai érdeklődés, beleértve az amerikai székhelyű nemzetközi szakmai szervezetek (IMF, Világbank, ENSZ-intézmények) figyelmét és finanszírozási hajlandóságát. A magyar gazdasági fejlődés iránti külföldi érdeklődés súlypontja azután Brüsszel felé toldott el, amikor már nem maga az átalakulás, hanem sokkal inkább az EU-csatlakozás előkészítése teremtett külföldi keresletet a magyar kutató közgazdászok munkája iránt. Az EU-beli kapcsolatok felértékelődése és az amerikai kapcsolatok viszonylagos háttérbe szorulása ugyancsak magyarázhat valamit a magyar kutató közgazdászok Valentinyi által kiemelt és értelmezett nemzetközi teljesítménymutatóiból.

Mindezzel nem akarom megkerülni az alapkérdést: milyen is tehát a

magyar közgazdászok nemzetközi mércével mért teljesítménye, vagyis versenyképessége? A Valentinyi Ákos által bemutatott összkép annyiban torzít, hogy a kutatások olyan tematikus struktúráját veszi alapul, amely leértékeli a magyar teljesítményeket. Ma Magyarországon nagyon nehéz, sőt szinte lehetetlen pénzt szerezni olyan közgazdaság-tudományi alapkutatásokra, amelyekből – ha egyáltalán sikerülne is bejutni valamelyik kiemelkedően rangos folyóirat szerzői közé – a szakma „krémje” által elismert közlemények születhetnének. A jelenleg finanszírozható és szakmailag egyáltalán nem értéktelen magyar tranzíciós, illetve integrációs közgazdaságtani kutatások eredményei iránt viszont jó esetben is csak a „második vonal” folyóiratai érdeklődnek. Ismétlem, nem minőségi, hanem tematikus okok miatt.

A Valentinyi-cikk elején említett, de nem elfogadott akadémiai diagnózis valószínűleg most is igaz, a magyar közgazdasági kutatás nemzetközi súlya körülbelül olyan, amilyen egy közepesen fejlett és kisméretű gazdaságban szokásos és várható. A spanyolok látványos teljesítményjavulása nem lehet példa, hiszen Spanyolország lakossága 4-szer, GDP-je pedig (vásárlóerő-paritáson számolva) több mint 10-szer nagyobb, mint Magyarorszáé (*OECD Gazdasági Tanulmányok 1999. Magyarország*, OECD, Paris–Budapest, 1999. Függelék). Sokkal jobb példa Ausztria, annak ellenére, hogy az állami kutatásfinanszírozási lehetőségek ott is magasan meghaladják a magyarországiakat. Az osztrák közgazdasági kutatás pedig – Valentinyi magyar kollégáinak címzett javaslatát igazolva – jelentős részben az uniós pénzügyi támogatások és kapcsolatbővítési lehetőségek felhasználásával tudott kilépni a világpiaconra.

A teljesítmények értékelése. A magyar tudományos minősítési rendszer szerintem (a népszerű szakmai közhídelemmel ellentétben) ma már nem olyan rossz, de jól kell alkalmazni. Nem tudom, miért nevezi Valentinyi „bürokratikusnak”, hiszen a rendszer az elmúlt években jelentős mértékben az amerikaihoz vált ha-

sonlóvá. Most már itt is csak egyetlen fokozatot (PhD) lehet megszerzeni, a „nagydoktori” hivatalosan csupán tudományos cím. Az igaz, hogy – és itt is hasonló történt, mint Amerikában – a fokozatkadás jogának decentralizálása minőségi szempontból széthúzta a mezőnyt. A korábban sokszor bürokratikus alkalalmazott, ám mégis egységes értékelési mérce helyett most több van, és a fokozatok értéke mindinkább a kiadó intézmény értékétől függ.

Az egyetemek piaci megítélését – legalábbis a fizetőképes keresletet jelentő diákok szempontjából – azonban egyáltalán nem csupán a tanárok publikációs teljesítménye határozza meg. Jól ismert dilemma a vezető amerikai egyetemeken, hogy a „publish or perish” elve miatt sokszor éppen a magas árfolyamú, sokat publikáló tanárokat látják a hallgatók a legkritikábban, és emiatti kifogásaiknak újabban egyre gyakrabban hangot is adnak. A közép-európai (nemcsak magyar) tudományos minősítési rendszerekben (ha jól működtetnék őket) éppen az tehetne lehetővé árnyaltabb értékelést, hogy a jelöltek kutatói teljesítménye mellett oktatói és tudományos menedzseri munkájukat is vizsgálják. Magyarországon ez ma már csak a „nagydoktori” cím odaítélésénél érdekes, a PhD fokozatnál senki sem foglalkozik vele.

A magyar közgazdasági (és minden más szakmában folyó) kutatások jelenlegi támogatási rendszere kétségtelenül igen szegényes és elmaradott. Az eleve szűken rendelkezésre álló pénzeszközök felhasználását az elmúlt években a tb-járulékfizetés általánossá tételével, majd a kutatási támogatások áfával sújtásával számottevően tovább korlátozták. Sajnos, a Valentinyi Ákos által a kutatások nemzetközi pozícióinak javításához szükségesnek tartott pénzügyi segítség továbbra sem jön majd a magyar államtól.

Noha a helyzetet nem ítélem olyan sommásan rossznak, mint ő, kibontakozásra szerintem is szükség van. Ennek sikerét azonban elsősorban az egyéni kutatói karrierstratégiák sikerre dönti el, eredményes közös erőfeszítésekre nagyon kevés az esély. Az állam annyit talán megtehet, hogy az állami finanszírozású vezető oktatói

posztokon a teljesítménykritériumok szigorítása mellett a jövedelmeket is számottevően megemeli.

Részben az adott piac jelenlegi nemzetközi működési mechanizmusa, részben a hazai közgazdasági kutatásoknak a „főáramtól” való minőségi és tartalmi távolsága, részben pe-

dig a nemzetközileg versenyképes magyar mezőny valóban kis (*de nem nulla!*) létszáma miatt azonban illuzórikus volna, ha bárki már most túl nagy súlyt próbálna adni a vezető nemzetközi folyóiratokban megmutató publikációs teljesítménynek e kritériumok között.

A parton kétségtelenül vannak csónakok. Azon is vitatkozhatunk, hogy ugyanannyit látunk-e, de talán fontosabb kérdés, hogy van-e közöttük legalább egy, amely átvihet a folyón.

TÖRÖK ADÁM

Tisztelt Olvasóink!

2001-ben az előállítási költségek emelkedése miatt sajnos áremelésre kényszerülünk.

Folyóiratunk egy-egy száma jövőre 480 Ft-ba kerül majd a könyvesboltokban és az újságárusoknál.

Az évi előfizetési díj 1500 Ft-ra emelkedik.

Előfizetőink azonban továbbra is három szám árért juthatnak hozzá

– és így biztosan hozzá is jutnak –

a BUKSZ évi négy számához. Önnek is ezt az utat ajánljuk.

Kérjük fizessen elő a számunkhoz mellékelt megrendelő lapon!

A BUKSZ szerkesztői